
«ЗАПОВІТ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ*

*...возвеличу
малих отсих рабів німих,
а на сторожі коло їх
поставлю СЛОВО...*

Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.
Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... Отоді я
І лани, і гори —
Все покину і полину
До самого Бога.
Молитися... А до того
Я не знаю Бога.
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

Kiedy umrę, niechbym spoczął
W wyniosłej mogile
Pośród stepu szerokiego
Ukrainy miłej,
Abym łany nieosiężne
I Dniepr, i urwiska,
Abym baczył, abym chłonał
Grzmoty jego, błyski.

---

* Подаємо за: Пачовський Т. Перлина «Заповіт» Тараса Шевченка польською мовою // Наша культура. — 1978. — №3 (239). — С. 1-3.

Gdy potoczy z Ukrainy
Ku morza głębinom
Krew nieczystą... wtedy to ja
Kurhany i łany —
Ziemię rzucę, a ulecę
Do Boga samego
Z modlitwą swą... lecz jak dotąd
Jam nie dostrzegł Boga.
Kiedy legnę, wy wstaniecie,
By kajdany skruszyć
I krwią wrogów, złą, okrutną,
Aby wolność umyć.
A w rodzinie wielkiej, ludzkiej
Ludów, wolnych znowu —
Mnie chwilami wspominajcie
Dobrym, cichym słowem.
Tłumaczył Ostap Łapski

Так звучить «Заповіт», що його написав Тарас Шевченко 25 грудня 1845 р. у Переяславі після важкої хвороби. Поет думав тоді не тільки про себе, а й про народ і його вільне життя. Таким чином, Шевченків «Заповіт», який має форму ліричного монологу, поєднує у своєму змісті особисті почуття зі суспільно-політичними закликами до боротьби за волю. Завдяки революційному спрямуванню цей вірш, що був епілогом до збірки «Три літа», став одним із найбільш популярних. Український Кобзар у доступній художній формі, з чудовим збереженням національного колориту висловив бажання, щоб його поховали серед широких степів, на високій могилі-кручі, з якої було б видно Дніпро, як «реве ревучий» (своєрідне уособлення революційних рухів). Одночасно поет звернувся до народу із закликом, щоб той шляхом революції побудував нову вільну сім'ю, в якій згадають його добрим тихим словом.

Своїм ідейним звучанням «Заповіт» близький до революційно-демократичних творів епохи «Трьох літ», до «Сну» («У всякого своя воля»), «Кавказу» та послання «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм...». У 40-х роках минулого століття «Заповіт» поширювався у формі рукописів, згодом з'явився друком у поетичних збірках. Перші з них датуються 1859, 1863 і 1867 роками, що вийшли у світ у Лейпцигу, Львові та Петербурзі. «Заповіт» Т. Шевченка став народною революційною піснею і відіграв важливу роль у революційній пропаганді, про що детально поінформував О. Цалай-Якименко у своїй статті¹. Поширенню «Заповіту», поряд із революційним словом Шевченка, сприяла і вдало підібрана до тексту музика М. Лисенком, Г. Гладким та іншими композиторами.

Уже з другої половини XIX ст. «Заповіт» вийшов за межі України, стаючи з кожним роком усе популярнішим серед інших слов'янських і неслов'янських народів. Сьогодні його перекладено 80-ма мовами. Кращі зразки цих перекладів опублікував Г. Нудьга у збірці «Заповіт» мовами світу» (Київ, 1961). Російські, чеські, грузинські та вірменські переклади «Заповіту» охарактеризовано в окремих статтях.

У нашій статті зосередимо увагу на «Заповіті» у польських перекладах. Ми з'ясуємо основні риси цих перекладів, зокрема передавання в них ідейного змісту та художніх прийомів Шевченкової поезії.

Вперше до перекладу «Заповіту» Т. Шевченка в польській літературі звернувся Анджей Гожалчинський, автор збірки «Przekłady pisarzy małorosyjskich, t. I. Taras Sze-wczenko», опублікованої 1862 р. у Києві. У ній містяться 24 повні переклади Шевченкових поезій і уривки трьох творів, серед яких і «Заповіт». Гожалчинський із різним успіхом перекладав поезії Т. Шевченка — одні краще, інші менш вдало. Польський перекладач намагався точно передати зміст оригіналу. Однак іноді йому не вистачало художності. Автор використав у польському перекладі вісім початкових рядків «Заповіту», описуючи похорон Шевченка в передмові до збірки. Ось ці рядки:

Ot tam mię pochowajcie,
Gdzie wielka mogiła,
Gdzie stepem zaległa
Ukraina miła.

Wysoko nad brzegiem,
Gdzie Dniepr tęskno szumi,
Mogiły na stepie
Zaległy szeregiem.

Коли порівняти наведений текст із першоджерелом, переконуємося, що Гожалчинський відійшов від нього, спростивши окремі його деталі. Образ «Dniepr tęskno szumi» не відповідає Шевченковому «бурхливому Дніпрові». Уривки «Заповіту», перекладені Гожалчинським, можна назвати переспівом.

Розглянувши рядки «Заповіту», перекладені Гожалчинським в укладеній ним збірці, слід зауважити, що в 1872 р. їх використав А. Гайдецький у статті «Taras Sze-wczenko», опублікованій у газеті «Strzecha» (№ 7–8, с. 318–320). Деякі українські та польські шевченкознавці на цій підставі назвали А. Гайдецького перекладачем уривків «Заповіту». Це помилкове твердження. Для вмотивування своєї думки наведу перший і останній рядки цієї поезії за статтею Гайдецького: «Ot tam mię pochowajcie» «Zaległy szeregiem», які є повторенням рядків, раніше складених А. Гожалчинським.

Перший повний переклад «Заповіту» у 1868 р. здійснив невтомний популяризатор українсько-польського єднання Павлин Свенціцький (1841–1876), перекладач низки Шевченкових поезій польською мовою («Кавказ», «Ой три шляхи широкії», «Минають дні, минають ночі», «Садок вишневий коло хати» та ін.). Початок «Заповіту» в його перекладі звучить так:

Gdy ja umrę, to pochowajcie
Wy mnie na mogile,
Pośród stepu szerokiego
W Ukrainie miłej.

By łany, stepy szerokie,
Dniepr i jego tonie

Było widać, było słychać
Jak gyczy spieniony.

П. Свенціцький, який добре володів українською мовою, точно передав оригінал у наведеному уривку. Такий самий характер мають дальші рядки перекладу. Щоправда, в окремих випадках у Свенціцького трапляються незначні додатки, вжиті ним для зображення ритмічної будови оригіналу, проте Шевченків текст, його революційний пафос відтворено правильно. Збережено й перехресне римунання. Із тропів заслуговує на увагу епітет «wraża», що наближає переклад до оригіналу. Отже, переклад П. Свенціцького є вдалим.

В тому самому році, коли було опубліковано «Заповіт» польською мовою П. Свенціцьким, здійснено переклад Францішка Станкевича, про який згадує Василь Лукич (псевдонім Володимира Левицького) у статті «Польські переклади поезій Шевченка»². Автор цієї невеликої статті, поінформувавши про перших польських перекладачів Шевченка, зазначає, що «окрім друкованих, чимало Шевченкових перекладів ходить також у рукописах із рук до рук. Ось і мені недавно попався в руки невеличкий зшиток поезій Францішка Станкевича, де я надібав ось які переклади шести поезій нашого поета, злагожені ним в Могильниці (нині Чортківського району Тернопільської області УРСР. — Т. П.) ще в 1868 р.: «Заповіт» («Gdy ja umrę, pochowajcie...»), «Заспів» («Dumy moje, oj licha mi z wami»), «Нащо мені чорні брови» («Na cóż mi ta brew czerniawa»), «Ой люлі, люлі» («Oj luli, luli mojej dziecinie»), «Росли, у купочці зросли» («Rośli my razem, rośli wyrośli»), «Тополя» («Po dąbrowie wiatery wieje, szaleje przez pola»). Переклади ці, — зазначає далі В. Лукич, — не належать до добрих, і надто вже вони свободні, не віддають гаразд думок оригіналу, а навіть грішать проти польської мови». Гостра критика, з якою В. Лукич сприймав переклади Ф. Станкевича, стала, мабуть, головною причиною того, що вони залишилися в рукописі. Сьогодні варто було б виявити ці переклади, можливо, вони перебувають у бібліотечному архіві родини Ф. Станкевича, та опублікувати їх друком, якщо переклади заслуговують цього. Не виключено, що критика В. Лукича не цілком відповідала їх дійсному стану.

Неодноразово польські переклади «Заповіту» друкували у ювілейні роки Т. Шевченка. Таким чином, польські поети нагадували читачеві про важливі Шевченкові твори. Так, наприклад, відомий польський поет початку ХХ ст. Густав Данилевський склав кілька варіантів перекладу «Заповіту» Шевченка. Останній із них опубліковано у сторіччя від дня народження Т. Шевченка в краківському журналі «Krytyka» (пор. т. 48, с. 18–19). У перекладі Г. Данилевського добре відтворено початкові й останні рядки оригіналу, однак є в ньому відхилення. Цитую окремі рядки перекладу:

Gdy zaś buchnie z Ukrainy
I popłynie z morza siny
Szlak — potok krwi wroga,
Rzucę wszystko, wzgórze, pola.

I poniosę modlitw łkanie
Do samego Boga,
Bo uwlerzę, jak się stanie
Taka jego wola.

Данилевський, як виникає з цитати, точно передав картину революційної боротьби, але невірно переказав роздуми Шевченка у дальшій частині. Зміст двох останніх рядків наведеного уривка не відповідає Шевченковій фразі «Заповіту», вираженій у зв'язку з революційною боротьбою: «...А до того я не знаю бога», але висловлює протилежну думку. У цьому слабкість перекладу Г. Данилевського, хоч інші його частини заслуговують схвалення.

Вірно і поетично переклала «Заповіт» Софія Войнаровська (пор. журнал «Swiatło», 1920 р., № 4, с. 5). Ось як передала вона ті уривки поезії, що були вище процитовані за Данилевським:

Jak poniosą z Ukrainy
W sine oceany
Wrażą krew, porzucę wtedy
I góry, i łany.

Wszystko rzucę i lot zwróćę
Do samego Boga
By się modlić. Nie tak będzie,
Nie znam wcale Boga.

Про високу цінність перекладу С. Войнаровської свідчить і те, що його передруковано в польських виданнях.

Популяризатором «Заповіту» польською мовою були також українські перекладачі. Першим із них став Роман Гамчикевич, який у 1925–1927 роках опублікував у газеті «Nowy Głos Przemyski» кілька поезій Т. Шевченка в польському перекладі («Кавказ», «Заповіт», «Молитва» («Царям всесвітнім лихварям») і «Петрусь»). Гамчикевич не виділявся перекладацькою майстерністю. Це підтверджує перекладений ним «Заповіт», в якому помітні спрощення окремих образів Шевченка. Для прикладу наведу другу строфу:

Wym mógł stamtąd patrzeć okiem
W nieskończoną dal.
Widzieć Dniepr mógł i mógł słyszeć
Szum spienionych fal.

У цитованих рядках немає розгорнутої картини України з її широкополими ланами і кручами, чудово змальованими Шевченком. Ідейний зміст Шевченкової поезії Гамчикевич, в основному, передав, хоча є відхилення від оригіналу.

Іван Франко мав рацію, коли в рецензії на невдалі переклади німецькою мовою поезій Шевченка, здійснені Шпойнаровським, писав, що за переклад поезій повинні братися «не холодні ковалі, але справжні поети-«золотарі» з дуже делікатним струментом і дуже ніжною рукою»³. Р. Гамчикевич таким «золотарем», на жаль, не був. А був ним сучасник Гамчикевича польський поет Юзеф Чехович, перекладач української поезії.

Ю. Чехович на початку 30-х років переклав дві початкові та дві кінцеві строфи Шевченкового «Заповіту». Переклад Чеховича адекватний, у ньому майстерно відтворено ідейні та художні якості оригінального тексту.

Слід відмітити, що новий переклад «Заповіту» увійшов до збірки Ф. Чех-Гнатюкової «T. Szewczenko, Utwory wybrane», виданої 1931 р. у Харкові.

Францішек Блотніцький у 120-ту річницю від дня народження Т. Шевченка привітав його своїм перекладом «Заповіту». Початок цього перекладу такий:

Jak umrę, to pochowajcie
Mnie, gdzie są mogiły,
Pośród stepu szerokiego
Ukrainiy miłej.

Як бачимо, Блотніцький не цілком вірно переклав початкові рядки оригіналу, забуваючи зазначити, що під могилою розумів Шевченко не звичайну могилу, а курган. Та все ж таки переклад Ф. Блотніцького, що не дуже відбігає від першоджерела, був творчою пошаною Шевченкових роковин.

Невтомний популяризатор української літератури серед поляків, Казімеж Яворський, який у 1934 р. здійснив переклад «Заповіту», добре доніс до польського читача Шевченкове революційне слово. Прочитую кінцеву строфу перекладеної Яворським поезії:

I w rodzinie wolnej, wielkiej,
W tej rodzinie nowej
O mnie też nie zapomnijcie
Wspomnieć ciepłym słowem.

К. Яворський влучно вжив епітет «сірлґум» замість Шевченкового «тихим». Це так званий засіб художньої компенсації в перекладі. Ритміка українського вірша збережена. Успіх своєї праці Яворський завдячує збереженню основних вимог художнього перекладу, що зводяться до вірної передачі змісту та засобів поезики оригіналу.

Образи та ідейно-художні достоїнства «Заповіту» чудово відтворені у перекладах, що їх склали в 1936 р. Ярослав Івашкевич і Богдан Лепкий. Ось як уже тоді один із найвидатніших сьогодні письменників Я. Івашкевич переклав початкову частину Шевченкової поезії:

Kiedy umrę, na wysokiej
Schowajcie mogile
Mnie, wśród stepu szerokiego,
W Ukrainie miłej,

Żeby łany płaskoskrzydłe
I Dniepr, i urwiska
Widać było, słychać było,
Jak się rączy ciska.

Усе заслугове похвали в перекладі. Правильно відчув Я. Івашкевич значення слова «могила» як курган. Усі епітети «Заповіту» збережені, уваги заслуговують з них такі: «Łany płaskoskrzydłe» і «Jak się rączy ciska». Я. Івашкевич переклав поезію Шевченка не тільки точно, а й творчо.

У львівській газеті «Czerwony Sztandar» від 7 березня 1941 р., поряд зі статтею М. Пекарського «Син народу», присвяченою 80-тій річниці смерті Т. Шевченка, та з окремими його поезіями у перекладах Казімежа Вежинського («Огні горять»), Ч. Ястшембца-Козловського («Садок вишневий коло хати») і П. Кожуха («І небо невмите, і заспані хвилі»), містився також «Заповіт», перекладений Леоном Пастернаком. Це був перший варіант його перекладу. Згодом Л. Пастернак склав другий, кращий варіант «Заповіту», що був надрукований у збірці 1955 р. «Т. Szewczenko, Utwory wybrane». Зіставляю кілька фраз обох варіантів.

У першому варіанті:

Aby łany rozłożyste,
Dniepr i brzegi strome,
Było widać, aby słychać
Było rwące gromy.

Gdy poniesie z Ukrainy
Sinych mórz lazury
Wrażą krew to — wtedy wstanę
I łany, i góry —
Wszystko rzucę i ulecę.

У другому варіанті:

Aby łany rozłożyste
I brzeg Dniepru stromy
Można było widzieć, słyżeć
Jego grzmiące gromy.

Gdy uniesie z Ukrainy
Do sinego morza
Wrażą krew — dopiero wtedy
I łany, i wzgórze...
Wszystko rzucę i ulecę.

Немає сумніву, що другий варіант цінніший, ніж перший. У другому варіанті Пастернак точно і художньо підійшов до оригіналу. Його використано як кращий зразок перекладу Шевченкової поезії в підручниках із польської літератури, за якими працюють учні польських шкіл в Україні (пор. підручник І. Яцишина «Wypisy dla klasy 6», Кіюв — Лвів, 1973, str. 78–79).

Коли виповнилось 90 років від дня смерті Т. Шевченка, його «Заповіт» з'явився у трьох нових польських перекладах. Їх виконали наші сучасники Ян Копровський («Głos Robotniczy», 1951, № 68), Тадеуш Хрусцелевський («Wieś», 1951, № 10) і Данель

Трилевич («Trybuna Wolności», 1951, № 13). Ці переклади є досить вдалимими. Для прикладу наведу уривки «Заповіту» за перекладом Д. Трилевича (I), Т. Хрущелевського (II) і Я. Копровського (III):

I

Kiedy umrę, pochowajcie
Tak, by mi mogiła
Kurhan był w bezkresie stepów
Ukrainie miłej.

II

Pochowajcie i wstawajcie
Kajdany rozrywać
I zdradziecką krwią zbojecką
Wolną ziemię zmywać.

III

I w rodzinie jednej, wielkiej,
Wolnej już i nowej
I mnie nieraz przypomnijcie
Dobrym, cichym słowem.

Перекладачі, як видно з цитат, намагалися якнайточніше донести до польського масового читача заповітне слово Шевченка. Реалізм у відтворенні оригіналу — основна риса перекладів Я. Копровського, Т. Хрущелевського і Д. Трилевича.

Тадеуш Бохенський, який захоплювався українською поезією, у 1961 р. (у сторіччя смерті Т. Шевченка), переклав польською мовою такі Шевченкові твори: «Заповіт», «Садок вишневий коло хати», «Минають дні, минають ночі», «Молитву» і «Мені тринадцятий минало». Однак переклади Т. Бохенського, крім «Заповіту», залишилися в рукописі. Інформацію про Бохенського, який помер у Закопаному 16.XII.1962 р., та про його переклади подав А. Верба у статті «Україніка в музеях Польщі»⁴, опублікувавши «Заповіт». Хоч Бохенський вірно передав революційне спрямування першоджерела у перекладі, проте у нього немає Шевченкової простоти і точності. Варто зазначити, що дещо він поширив. Проілюструю це прикладом:

Zwłok pogrzebicie, siebie skrzepcie,
Zszarpacie z rąk łańcuchy
I swobodę chrztem ochrzycijcie
Nieprzyjaznej juchy!

Дві перші й останні строфи «Заповіту» переклав у 1961 р. Мар'ян Юрковський (пор. «Zeszyty repertuarowe», Taras Szewczenko. Opracował M. Jurkowski, Warszawa,

1964, s. 38). Переклад М. Юрковського порівняно з дотеперішніми перекладами цієї поезії не належать до найкращих зразків.

Не може бути прикладом вдалого художнього твору і «Заповіт» у перекладі Костянтина Кузика, надрукований 1964 р. в «Українському календарі» (Варшава, 1964, с. 107). У ньому наявні додатки, яких немає у Шевченка. Крім того, трапляються у Кузика неточності. Приклад:

У Шевченка:

Як понесе з України
У синєє море.

У Кузика:

A gdy do zimnego morza
Uniesie wezbrany.

К. Кузикові необхідно було більше попрацювати над перекладом, щоб викликати у читача достойне зацікавлення.

Польські переклади «Заповіту» завершує автор чудової повісті про життя і творчість Тараса Шевченка «Українські ночі або родовід генія» Єжи Єнджеєвич, який у 1972 р. видав збірку вибраних Шевченкових поезій польською мовою. Є. Єнджеєвич, як перекладач Шевченка, особливий передусім тим, що добре засвоїв мову твору, який перекладає польською. У перекладах Єнджеєвича не помічаємо відхилень від Шевченкового тексту. Водночас перекладач намагається відтворити його в доступній формі. «Заповіт» у перекладі Єнджеєвича закінчується так:

Pochowajcie mnie i wstańcie,
By skruszyć kajdany,
By krwią wrogów obmyć wolność
Ojczyzny kochanej.

I w potężnym gronie braci,
W gronie wolnym, nowym,
Wspominajcie mnie czasami
Dobrym, cichym słowem.

Фактично, чіткість з'ясування ідейного змісту першоджерела та точне збереження поетики — основні риси перекладу Є. Єнджеєвича. Це дозволяє назвати переклад цінним досягненням.

Більш ніж столітня історія «Заповіту» Тараса Шевченка в польській літературі, що визначається чималою кількістю його перекладів, є яскравим свідченням небувалої популярності цієї поетичної перлини. Важливим фактором виявився передусім продумано й поетично виражений революційний зміст твору. Образи, революційні заклики та художні прийоми поетики «Заповіту» успішно передали польські перекладачі, зокрема С. Войнарівська, К. Яворський, Я. Івашкевич та Є. Єнджеєвич. «За-

---

повіт» польською мовою, як і його переклади іншими мовами народів світу, ще раз засвідчують, що Тарас Шевченко створив невмирущу поезію світового значення.

¹ Цалай-Якименко О. С. «Заповіт» Т. Г. Шевченка — народна революційна пісня // Народна творчість та етнографія. — № 1. — Київ, 1963. — С. 3–11.

² Зоря. — Львів, 1892. — № 5. — С. 97.

³ Літературно-науковий вісник. — Т. XXXV. — Львів, 1906. — С. 508.

⁴ Наша культура. — № 1. — Варшава, 1983. — С. 3–4.